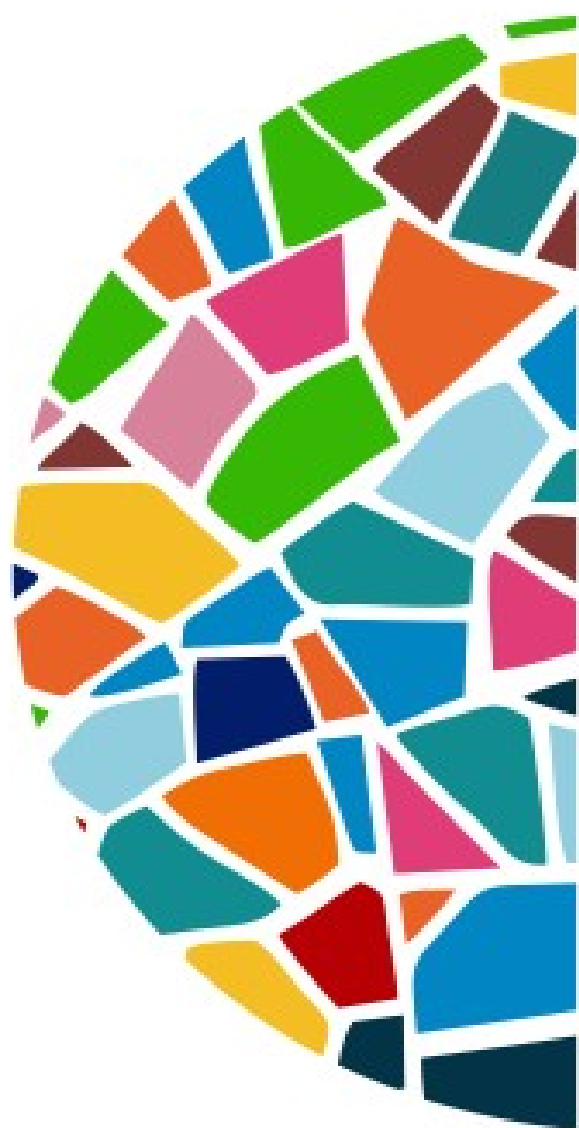

Curs en línia de Cooperació al Desenvolupament i Agenda 2030

Una Anàlisi Transversal
en un Món Desigual

6 MÓDUL

Educació per a
la ciutadania global (ECG)

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
/ COOPERACIÓ

Table of Contents

[Títol - Autoria](#)

[Crèdits](#)

[Sumari](#)

[1.1. Presentació](#)

[1.2. Objectius específics](#)

[1.3. Continguts](#)

[1.4. Referències bibliogràfiques](#)

[1.5. Bibliografia / Recursos](#)

[2.1. Presentació](#)

[2.2. Objectius específics](#)

[2.3. Continguts](#)

[2.4. Referències bibliogràfiques](#)

[2.5. Bibliografia / Recursos](#)

[3.1. Presentació](#)

[3.2. Objectius específics](#)

[3.3. Continguts](#)

[3.4. Referències bibliogràfiques](#)

[3.5. Bibliografia / Recursos](#)

[4.1. Presentació](#)

[4.2. Objectius específics](#)

[4.3. Continguts](#)

[4.4. Referències bibliogràfiques](#)

[4.5. Bibliografia / Recursos](#)

Una Anàlisi Transversal en un Món Desigual

Mòdul 6. Educació per a la ciutadania global (ECG)

Autoria: David Abril Hervás, professor de la UIB i ex-director tècnic de l'Agència de Cooperació Internacional de les Illes Balears

Crèdits

© del text: L'autor, 2021

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2021

Primera edició: abril de 2021

Maquetació: Eva Barceló

Coordinació editorial: Joan Vives

Edició: Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat (OCDS)

Campus universitari. Cas Jai. Cra. de Valldemossa, km 7.5.

07122 Palma (Illes Balears)

<https://cooperacio.uib.cat>

Les autores es responsabilitzen dels continguts, opinions, textos i imatges.

Sumari

6.1. De l'educació per al desenvolupament a l'educació per a la transformació social

1. [Presentació](#)
2. [Objectius específics](#)
3. [Continguts](#)
4. [Referències bibliogràfiques](#)
5. [Bibliografia / Recursos](#)

6.2. Característiques, continguts i recursos de l'educació per al desenvolupament

1. [Presentació](#)
2. [Objectius específics](#)
3. [Continguts](#)
4. [Referències bibliogràfiques](#)
5. [Bibliografia / Recursos](#)

6.3. Educació per a la ciutadania global, moviments socials i ciutadania

1. [Presentació](#)
2. [Objectius específics](#)
3. [Continguts](#)
4. [Referències bibliogràfiques](#)
5. [Bibliografia / Recursos](#)

6.4. Desaprendre allò que s'ha après: la dimensió intercultural de l'educació per a la ciutadania global

1. [Presentació](#)
2. [Objectius específics](#)
3. [Continguts](#)
4. [Referències bibliogràfiques](#)
5. [Bibliografia / Recursos](#)

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

6

I. De l'educació per al desenvolupament a l'educació per a la transformació social

Presentació

«L'educació no canvia el món: canvia les persones que han de canviar el món»

(Paulo Freire)

En aquest apartat, ens acostarem al concepte d'educació per al desenvolupament (EpD), una de les eines de la cooperació al desenvolupament que ha evolucionat les darreres dècades. Farem una mirada als seus antecedents històrics fins arribar a la darrera generació, coneguda com a educació per a la transformació social (EpTS).

Per ser una agenda vertaderament transformadora, haurien d'abordar-se les causes que originen els problemes de desenvolupament a partir dels quals s'han configurat els objectius i, des d'aquí, proposar solucions que posin al centre la vida, això és, les persones i la sostenibilitat ecològica, com veurem més específicament en l'apartat 5.3 d'aquest mòdul.

El fet d'entendre que els problemes estan interconnectats i no poden resoldre's per si mateixos, sinó a través de solucions que igualment s'interconnectin, implica necessàriament un canvi de paradigma; és a dir, un canvi en la nostra manera d'entendre i mesurar el desenvolupament i deslligar-lo del concepte de creixement. I és precisament aquí on hauria d'enfocar-se una agenda vertaderament transformadora i on, precisament, l'Agenda 2030 perilla de convertir-se en una eina que no estigui a l'altura del repte i l'emergència que afrontam, i que ens ha de conduir necessàriament cap un canvi de paradigma global que qüestioni i reconfiguri el que entenem per desenvolupament.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Objectius específics

Acostar-nos al concepte d'EpD i a les pràctiques que implica

Veure com ha evolucionat les darreres dècades l'EpD

Situar l'EpD en relació amb els canvis en el context social i històric

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Continguts

L'EpD, un concepte obert i en evolució

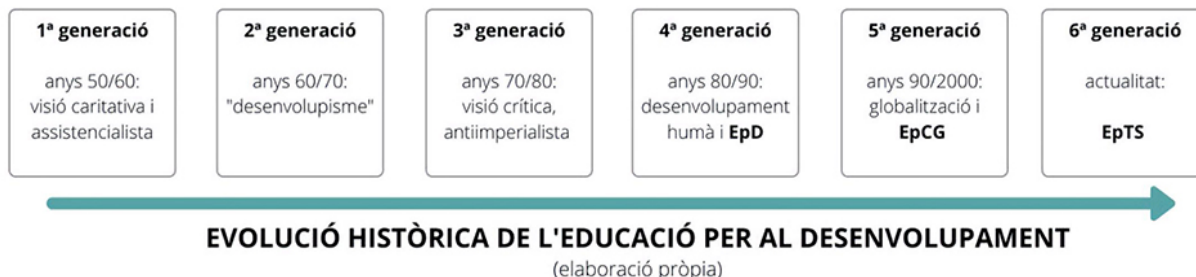
Les darreres dècades, l'educació per al desenvolupament (EpD) ha estat i és una de les eines fonamentals de la cooperació al desenvolupament. En altres mòduls, heu vist que la cooperació sorgeix, entre altres coses, a partir de la presa de consciència sobre les desigualtats entre els països del Nord i del Sud empobrits, i que, alhora, la tasca de cooperació també ha generat i genera noves accions de sensibilització, conscienciació, formació, divulgació i recerca, que històricament han rebut el nom d'educació per al desenvolupament (EpD).

Aquestes accions, a l'empara de l'EpD, històricament han estat vinculades al coneixement i sensibilització dels països del Sud, a les causes de la desigualtat entre països enriquits i empobrits, a la defensa dels drets humans i a la denúncia de les situacions en què aquests són vulnerats. Quan parlem d'educació no ens referim únicament a experiències escolars o a àmbits formals com la universitat, sinó a totes aquelles experiències col·lectives promogudes principalment per les ONGD i també per altres actors de la cooperació. Els formats són variis: des de campanyes de comunicació a tallers a escoles o centres socials, publicacions, exposicions, entre molts altres.

De la mateixa manera que el món de la cooperació al desenvolupament ha evolucionat els darrers anys, també ho ha fet l'EpD. La idea de ciutadania global no és nova i la podríem vincular a la universalització dels drets humans, amb la Declaració de 1948. Amb la globalització i, especialment, a partir dels Objectius del mil·lenni (2000) i de l'Agenda 2030 de Nacions Unides (2015), que vincula els Objectius de desenvolupament sostenible (ODS) entre si, atès que uns objectius estan connectats amb els altres, començarem a parlar d'una Educació per a la ciutadania global (EpCG), entesa com **aquell procés que permet generar consciències crítiques i fer cada persona responsable i activa, amb l'objectiu de construir una societat compromesa amb la solidaritat**. Aquesta definició sintètica, proposada per la [Coordinadora estatal d'ONGDS](#), planteja que l'EpCG ja no és solament una eina que descriu situacions, denuncia i proposa, sinó que relaciona problemàtiques entre el Sud i el Nord, i apel·la també als nostres comportaments, en un context de cada vegada més globalitzat.

L'EpCG introdueix, per tant, la importància de construir una ciutadania global activa i crítica, que es corresponsabilitzi dels problemes del nostre entorn, que és, alhora, local i global. Qüestions transversals per a la cooperació com són els drets humans, la igualtat de gènere, la participació o la sostenibilitat ecològica, que són la base d'un desenvolupament fonamentat en la dignitat humana, formarien part de les accions de l'EpCG, que ampliaria el focus de l'EpD.

Finalment, els darrers anys també s'ha parlat molt d'**Educació per a la transformació social (EpTS) com la sisena generació de l'EpD**, que persegueix la participació activa de tothom per permetre la transformació social d'un món insostenible, tant des del punt de vista de les desigualtats socials com per al sosteniment de la vida.

Els antecedents socials i històrics

Tot i que no és fins ben entrats els anys 90 del segle passat que parlem d'EpD, entenent-la com una disciplina amb cara i ulls, amb uns objectius clars, uns principis, temàtiques, etc., que la diferenciï d'altres tipus d'accions, els antecedents del que avui és l'EpTS els trobam moltes dècades enrere. Uns orígens lligats especialment a la història del món a partir de la segona meitat del segle XX, marcat per dues guerres mundials que facilitaren el pas a unes relacions internacionals amb més pes de la diplomàcia i la pau per resoldre els conflictes, i que donaren lloc, per exemple, a la constitució de l'Organització de les Nacions Unides (ONU) el 1945. Europa i els països afectats per la guerra s'havien de reconstruir, entre d'altres, de la mà de l'ajuda nord-americana i, alhora, s'iniciava un procés d'independència i de descolonització dels països del Sud que a Àfrica i Àsia especialment havien estat sota dominació de les potències implicades en la I i II Guerra Mundial.

Una referència imprescindible per a l'EpD no solament durant la segona meitat del segle XX, sinó fins i tot al XXI, és la **Declaració Universal dels Drets Humans**, aprovada el 1948, que, a més d'esdevenir un dels principals instruments jurídics internacionals després de les dues guerres mundials, també serà una de les fonts de narrativa principals dels drets de les persones, que han impregnat els discursos tant institucionals com socials sobre els països del Sud: des de la defensa del dret a la vida fins a les qüestions més fonamentals que permeten gaudir d'una vida digna (educació, sanitat, cultura, treball...), cada un dels articles de la Declaració ha servit i serveix per defensar persones i col·lectius arreu del planeta davant situacions de conflicte, d'abús de poder, de vulneració dels drets fonamentals. La Declaració de 1948 és, per tant, el principal marc ètic internacional.

Altres fites importants que serviren per alimentar els discursos sobre drets humans tan presents a l'EpD foren la creació de la **UNESCO**, el 1946, l'objectiu de la qual és crear i promoure una cultura de pau a través de l'educació, i la col·laboració internacional en matèria de ciència, cultura i comunicació. Altres fites de l'àmbit internacional més recents, com la Declaració dels

Drets de la Infància del 1989 o la creació d'**UNICEF**, també han servit per alimentar aquests discursos transformadors en l'àmbit social, i, de fet, cada fita en matèria de drets humans ha estat possible gràcies a la mobilització social i a la incidència política.

Guardiola de l'Església catòlica amb l'objectiu de recaptar donatius.

Però, els orígens de l'EpD, així com els de la cooperació al desenvolupament, i especialment en un context com l'espanyol, també estan vinculats a accions de caire paternalista, moralitzant, lligades molt sovint a la caritat religiosa. Un exemple molt clar és el Dòmund, el «diumenge mundial de les missions», creat amb objectius evangelitzadors per Pius XI el 1926, però que a Espanya pren força a partir dels anys 50 i 60 del segle passat.

Amb imatges com la de la fotografia [vegeu la imatge de mà esquerra], que fins i tot ens podria semblar racista i colonial als ulls d'avui en dia, l'Església catòlica, amb l'objectiu de recaptar donatius per a accions de millora social (com ara la construcció d'orfenats, escoles, hospitals...) vinculades a la seva «tasca evangelitzadora», a més de passejar la lladriola el diumenge en sortir de missa, també sensibilitzaven la població del Nord dels problemes i necessitats dels col·lectius empobrits amb els quals treballaven, encara que fos des d'una perspectiva clarament caritativa i paternalista. La conscienciació, en aquest cas, tenia sobretot l'objectiu d'obtenir diners per a les missions religioses a les antigues colònies, on alguns ordres religiosos continuaren tenint una presència important, tot i la descolonització política.

Després d'aquesta primera etapa dels anys 50, caracteritzada per l'assistencialisme, als anys 60 es parla d'una segona etapa desenvolupista de l'EpD, que no solament no qüestiona les causes estructurals de la pobresa, sinó que mira de traslladar un patró de desenvolupament capitalista basat en el creixement econòmic a tots els països, independentment de la seva condició. Els països que no s'adaptin a aquest model passen a ser considerats «subdesenvolupats» i, per tant, objecte de programes d'una incipient Ajuda oficial al desenvolupament (AOD), que s'instaurarà a principi dels anys 70.

Cap als anys 70 se situa la tercera generació de l'EpD, amb un enfocament crític que ja introdueix la interdependència global i qüestiona les dificultats de tenen molts països del Sud, tot i que ja no són colònies, per deixar de ser dominats econòmicament, i a vegades també militarment, a través de dictadors afins als

interessos dels països enriquits. També és un moment en què els Estats Units donen suport a dictadures a l'Amèrica Llatina, com la del Brasil el 1964, Xile i l'Uruguai el 1973, o l'Argentina el 1976, entre d'altres, per evitar que sorgeixin governs que es puguin alinear amb el bloc soviètic en temps de guerra freda, com havia passat a Cuba.

Manifestació a Burgos, el 1983, en solidaritat amb Nicaragua.

Font: Interpueblos

En el cas espanyol, en l'època de la transició a la democràcia i a principi dels anys 80, va tenir molt de protagonisme la revolució sandinista a Nicaragua, que, a més de tombar la dictadura de Somoza, va motivar la creació de comitès de solidaritat a tot el país. Molts joves d'aquells anys, també des de les Illes Balears, varen viatjar a Nicaragua per donar suport a l'anomenada revolució sandinista. Allò va ser el bessó de tot un seguit d'ONGD que han continuat cooperant amb Nicaragua des d'aleshores, especialment en l'àmbit municipalista [a la imatge, manifestació a Burgos, el 1983, en solidaritat amb Nicaragua. *Font:* Interpueblos].

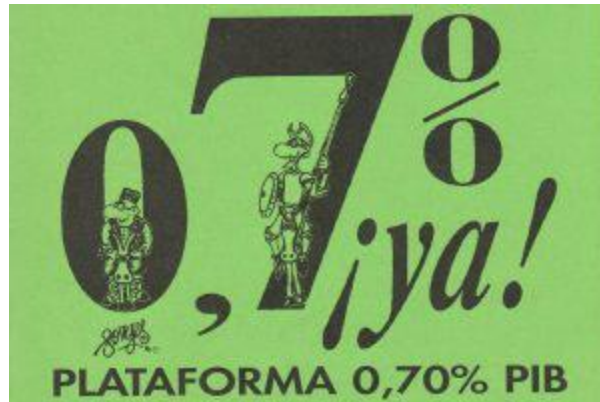
La quarta generació de l'EpD començaria cap als anys 80-90 del segle passat. El Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament comença a introduir un canvi en la idea de desenvolupament (fins aleshores, com hem dit, vinculada al

creixement econòmic) i parlem de desenvolupament humà, ja que consideram que la dignitat humana no és només una qüestió de suficiència econòmica, que la pobresa és multidimensional i que el benestar i la qualitat de vida depenen de molts factors vinculats directament al compliment dels drets humans. És l'època en què sorgeixen les organitzacions no governamentals (ONGD), les quals esdevindran un dels actors principals tant de la cooperació com de l'EpD.

Cap al final de la dècada, la caiguda del mur de Berlín el 1989 dona pas a l'etapa històrica que hem conegut com la **globalització**. Els Estats Units passen a ser l'única potència hegemònica del món, però, a més, aquest món és de cada vegada més interdependent i interconnectat. I amb la globalització, l'anomenada cinquena generació de l'EpD. El context de globalització alimenta el discurs de les ONG amb campanyes molt potents i transversals, que uneixen organitzacions socials molt diverses, com són la campanya per al 0.7% del Producte Interior Brut (PIB) per als països empobrits, o la campanya contra el deute extern. S'incorpora una visió més crítica als discursos de l'EpD: ja no és només un «hem d'ajudar els països pobres» o «ens hem de solidaritzar amb ells», sinó que es reconeix que el Nord, els països enriquits, tenen una responsabilitat en el que passa amb el desenvolupament del Sud.

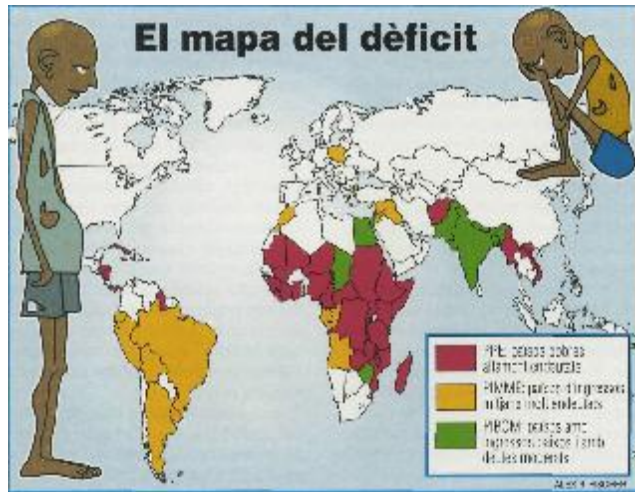
La [campanya pel 0.7%](#) la varen encapçalar, el 1994, ONGD d'arreu de l'Estat, amb acampades reivindicatives que varen durar mesos i un missatge que es focalitzava en la responsabilitat dels països enriquits sobre la situació dels països empobrits. A les Illes Balears, es feren acampades solidàries a diversos municipis, una de les quals es muntà al Parc de la Mar, a Palma, i va durar setmanes. A més de ser una de les accions de sensibilització més importants fins aleshores, tant pel contingut i abast, com per l'impacte, la campanya va suposar la creació dels fons insulars de cooperació i, abans de finalitzar la dècada, la creació d'estructures públiques de cooperació, com la Direcció General de Cooperació, en el cas del govern autonòmic. És a partir d'aquestes estructures que les institucions també s'han involucrat amb l'EpD, ja sigui de

manera directa (com fa l'OCDS de la UIB) o bé finançant accions d'EpD que executen les ONGD. La primera estratègia (institucional) d'EpD de la cooperació espanyola es va aprovar el 2007, i la primera en l'àmbit autonòmic, el 2011.

Campanya pel 0.7% dissenyada per l'humorista Forges

També al final d'aquella dècada, la **campanya contra el deute extern** va ser un altre impuls a l'EpD a través de les accions de sensibilització, conscienciació i mobilització de les ONGD. Denunciaven que el pagament del deute extern de molts països empobrits, especialment a l'Àfrica, havia esdevingut un dels principals problemes per al seu desenvolupament, i dificultava que poguessin implementar polítiques per garantir els drets més bàsics, com l'educació o la sanitat. A Espanya, es varen arreplegar més de 700.000 signatures reclamant un referèndum sobre la condonació del deute. Fins i tot personatges com el papa Joan Pau II o Bono, el cantant d'U2, es varen sumar a la campanya, sota el lema «Deute extern, deute etern?».

Una de les imatges de la campanya per l'abolició del deute extern.
Font: Anuaris.cat

El discurs globalitzador de les ONGD també és assumit per les institucions internacionals al tombant del segle, amb la Declaració del mil·lenni i els seus Objectius de desenvolupament del mil·lenni (ODM), aprovats per l'ONU l'any 2000. Vuit objectius que començaven per l'erradicació de la fam i la pobresa, però que, com varen denunciar les ONGD, novament no es varen complir per la manca de compromís dels països més enriquits, com també ha passat amb els objectius per reduir les emissions de CO2 des de l'aprovació del Protocol de Kyoto el 1997.

Dels ODM als ODS

El 2015, els ODM varen ser substituïts pels Objectius de desenvolupament sostenible (ODS) en el marc de l'Agenda 2030, que novament recull una de les demandes dels agents de cooperació dels darrers anys: la interconnexió entre objectius, que fa necessària una coherència de polítiques que no hi ha hagut fins al moment. De fet, la sisena generació de l'EpD es vincula en bona mesura amb l'Agenda 2030, encara que sigui des d'una perspectiva crítica i de demanda de compromís i coherència per part de les institucions. En aquest context, els discursos de l'EpD defensen que hi ha un sol desenvolupament, el del Sud i el del

Nord, amb importants desequilibris de poder i amb conseqüències també desiguals. És el moment de l'**Educació per a la ciutadania global (EpCG)**, que, des d'una mirada glocal, seguint el lema del Fòrum Social Mundial «Pensa globalment, actua localment», vinculi les nostres accions aquí, al Nord, amb allò que passa als països rics. Un recurs que fan servir molt, per exemple, les entitats de comerç just, quan apel·len al consum com un acte polític i de responsabilitat que té conseqüències socials i mediambientals tant aquí com al Sud.

DEL BARRIO AL UNIVERSO: DESAFÍOS DE LA EDUCACIÓN PARA LA CIUDADANÍA GLOBAL

XVI JORNADA DE COOPERACIÓN
AL DESARROLLO

2 de febrero en Toledo
Inscripción gratuita en www.gentecorriente.org

Coordinadora
de
ONGD
Castilla-La Mancha

UCLM
CAMPU DE EXCELENCIA INTERNACIONAL

Vicerrectorado de Estudiantes
y Responsabilidad Social

Excmo. Ayuntamiento de
Toledo

Castilla-La Mancha

Cartell d'unes jornades d'EpCT que expressen molt bé el seu sentit

Finalment, els darrers temps es parla d'una **Educació per a la transformació social (EpTS)**, que recull tot el bagatge de l'EpD i l'EpCG de les dècades anteriors pel que fa a l'educació amb una mirada crítica, global i local. Posa el focus en un aprenentatge que faciliti l'empoderament de les persones i col·lectius, perquè es comprometin amb la transformació d'una realitat que de cada vegada és més insostenible, tant des del punt de vista de les desigualtats socials i els drets humans, com de l'emergència ecològica i climàtica.

Més enllà de les denominacions, allò que és més rellevant, en qualsevol cas, és que es pugui continuar aprofundint en una de les eines fonamentals que té la cooperació per transformar la societat aquí i al Sud, com és l'EpD. Perquè, sense coneixement ni consciència, no hi ha canvi possible.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Referències bibliogràfiques

AECID (2008). [Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española](#). Ministerio d'Afers Exteriors i Cooperació.

AGUADO, G. (coord.) (2011). [Educació per al desenvolupament i la Ciutadania Global \(EpDCG\). Marc teòric de referència per a la seva integració en contextos educatius](#). InteRed.

ARGIBAY, M. (et al.) (2009). [Educación para la ciudadanía global. Debates y desafíos](#). Hegoa.

ARGIBAY, M. I CELORIO, G. (2003). [La educación para el desarrollo](#). Servicio de Publicaciones del Gobierno Vasco.

GOIB (2011). [Estratègia d'Educació per al desenvolupament de les Illes Balears 2011-2015](#).

SOLANO, R. (2010). [Educación para el desarrollo: una mirada desde el Sur por la construcción de una educación para el cambio](#). *Zona Próxima*, 123, 92-115.

VILA MERINO, E. I MARTÍN SOLBES, VM (2015). [Dels Objectius de desenvolupament del mil·leni als Objectius de desenvolupament sostenible: reflexions al voltant de les polítiques socials i educatives des d'un àmbit global](#). *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 61, 93-105.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Bibliografia / Recursos

[Guía de recursos de educación para el desarrollo](#), impulsada per la Coordinadora d'ONGD espanyola. Hi podeu trobar materials i activitats que fan servir ONGD d'arreu de l'Estat, organitzats per formats.

[Manifest internacional Educació per a la ciutadania global](#), promogut per diverses ONG el 2013. Proposa incloure l'ECG als centres educatius.

[Portal Paula: Investigación para la ciudadanía global](#). Inclou un repositori de recursos sobre recerca en educació per a la ciutadania global des de les aules.

[Quaderns de Pau i Solidaritat](#), col·lecció de quaderns sobre múltiples temàtiques de la cooperació i de l'EpD despleats per diferents ONGD els darrers anys. Editada pel Govern de les Illes Balears.

[Vídeos sobre educació d'Oxfam Intermón](#): col·lecció de vídeos breus a YouTube sobre EpD, EpCG i EpTS.

www.educaciontransformadoraglobal.org. Web del Moviment per a una Educació Transformadora i per a la Ciutadania Global, impulsat per diferents ONGD.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

6 2. Característiques, continguts i recursos de l'educació per al desenvolupament

Presentació

En aquest apartat aprofundirem en les característiques de l'EpD com a eina de transformació social, tot analitzant-ne les dimensions, els continguts, formats i pràctiques que implica. També valorarem críticament la importància de la comunicació en les accions d'EpD.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Objectius específics

Conèixer les característiques principals de l'EpD

Contextualitzar i valorar críticament la realitat i els reptes de l'EpD

Introduir la reflexió ètica en les accions de comunicació vinculades a l'EpD

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Continguts

Una economia suïcida: el capitalisme contra el clima

En aquest apartat, ens centrarem en les característiques de l'EpCG i en els continguts i els recursos de l'EpG.

Característiques

Quines són les característiques principals de l'EpCG?

En primer lloc, és **una educació solidària i en valors...** Els valors com la solidaritat o la cooperació són els que l'EpCG transmet a través de les seves accions; uns valors que són, en termes generals, prou diferents dels hegemònics avui en dia a la societat, com l'individualisme i el consumisme.

En segon lloc, l'EpCG és **una educació que entén el món en clau glocal**, és a dir, que es fonamenta en aquell lema del Fòrum Social Mundial de «Pensa global, actua local», és a dir, que connecta coses que passen aquí i allà en un món globalitzat, en el qual, com diu El Roto a la vinyeta, no podem mirar cap a una altra banda perquè no existeix una altra banda: tot fa part d'una mateixa realitat globalitzada.

En tercer lloc, és **una educació crítica i transformadora**, que no es limita a descriure o informar, sinó que ens convida a canviar les coses. Recordau els exemples de la campanya pel 0.7% o la que es feu contra el deute extern, que hem explicat a l'apartat anterior, les quals, a més de conscienciar la població sobre la situació dels països empobrits i promoure la solidaritat amb ells, va servir perquè els governs actuassin. Aquesta és la raó de ser de les accions de l'EpCG: ser útils per al canvi social, per a la transformació.

En quart lloc, l'EpCG també té un **component epistemològic i cognitiu**, la qual cosa implica un **procés d'aprenentatge** tant de coneixements o continguts, com d'habilitats i de valors i actituds.

Aquesta darrera qüestió implica que les accions de sensibilització de l'EpCG han de tenir en compte aquest triple component a l'hora de planificar-les i implementar-les. Podem concretar-les amb alguns exemples:

Exemples	Components de l'aprenentatge		
(Hipòtesi)	Coneixements o continguts	Habilitats o destreses	Valors i actituds
Una campanya de sensibilització sobre la deforestació de l'Amazònia i el desplaçament de les comunitats que hi viuen	- geopolítica i interessos econòmics a l'àrea - pobles que hi habiten - importància ecològica i social de l'Amazònia	- empatia, saber «posar-se a les sabates dels altres» - saber-ho relacionar amb les nostres pautes de consum (p. ex. amb els productes que inclouen soja transgènica o la producció de carn que s'exporta)	- solidaritat - ètica ecològica - actitud responsable envers el consum - ...
Un taller a una escola sobre discriminació racial	- aprofundir en els conceptes de cultura i diversitat - conèixer com opera el racisme com a forma de discriminació	- identificació de casos - empatia - ser capaços de revisar els propis estereotips i prejudicis	- solidaritat - respecte i valorització de la diversitat - cooperació - convivència

Temàtiques de l'EpCG

L'EpCG toca temàtiques molt diverses, tot i que les principals serien:

- La defensa de la **justícia social**, sobretot a través de la denúncia de les creixents desigualtats socials tant al Sud com al Nord, la conculcació dels drets humans, o la lluita per l'erradicació de la pobresa. Campanyes com la de [Pobresa zero](#) que impulsen les entitats i ONGD que treballen amb població en situació de pobresa o risc d'exclusió, o campanyes i informes específics d'algunes ONGD sobre l'accés a l'educació o la sanitat es podrien emmarcar en aquest grup de temàtiques.

- El **desenvolupament en temps de globalització**, amb l'objectiu de comprendre les interrelacions entre el desenvolupament al Sud i al Nord globals, i els profunds desequilibris i desigualtats que genera un model econòmic que facilita la lliure circulació de capital i l'espoli dels països empobrits, mentre s'aixequen murs de cada vegada més alts a les fronteres amb aquests països. Un model de desenvolupament que en temps de globalització és un de sol, però amb dinàmiques i resultats desiguals en funció d'on et trobis. Un bon exemple d'accions d'EpCG en aquest àmbit les representarien iniciatives com l'Observatori de les Multinacionals a Amèrica Llatina ([OMAL](#)), impulsat per l'ONGD [Paz con Dignidad](#).
- La **construcció d'una ciutadania global i diversa** enfront de les polítiques racistes que es manifesten clarament en la política de fronteres dels països enriquits d'Europa, dels Estats Units o Austràlia. Les iniciatives de defensa del dret d'asil de les persones refugiades que fugen de la guerra i el terror, de denúncia de les persones migrants mortes a la Mediterrània, o de lluita contra els discursos d'odi malauradament de cada vegada més presents en la nostra societat, són alguns dels exemples que hem de tenir en compte en aquest bloc. Campanyes de sensibilització com les d'[Open Arms](#) o d'Helena Maleno Garzón, a través de l'ONGD [Caminando Fronteras](#), en són una bona representació.
- La defensa de **la pau versus els conflictes armats i l'armamentisme**. Les campanyes de «No a la guerra» han estat molt presents (per desgràcia, perquè això vol dir que hi ha molts conflictes armats!) en les societats d'ençà de la guerra de Vietnam. Les guerres i el terrorisme, alimentats per la venda i el tràfic d'armes, continuen essent un dels principals problemes al món, també en ple segle XXI, tot i l'excel·lent feina de col·lectius com el [Centre Delàs](#), que combina recerca i acció en la seva defensa del pacifisme.
- L'**economia social i solidària**, impulsada tant per entitats sense ànim de lucre com per cooperatives que amb la seva feina demostren que una altra economia és possible, tenint cura de les persones i de l'entorn amb uns paràmetres diferents dels de l'obtenció del màxim benefici econòmic a tota costa. Iniciatives que, només en el cas de les Illes Balears, representen un 2 per cent del PIB i devers 10.000 llocs de treball, amb xarxes com [REAS](#) o el [Mercat Social](#) que les impulsen, i entitats com la [Fundació Deixalles](#) que en formen part. També el

comerç just, que fa dècades que defensa unes altres relacions comercials diferents entre el Sud i el Nord global i maneres responsables de produir i consumir s'inclouen en l'economia social i solidària, amb exemples com [S'Altra Senalla](#) i la federació d'entitats de comerç just.

No són compartiments estancs. A més, totes aquestes temàtiques evolucionen amb un context social, econòmic i polític molt canviant, en funció de qüestions que tenen **caràcter transversal**, com també el tenen en l'àmbit de la cooperació: els drets humans, la igualtat de gènere, la sostenibilitat ecològica i la participació democràtica.

Per exemple, els darrers anys, han guanyat força els discursos que qüestionen el model de desenvolupament actual, especialment al Nord, per les seves repercussions ambientals i l'emergència climàtica. De la mateixa manera, el feminisme també ha situat l'agenda política tant al Sud com al Nord globals, interseccionant amb altres temàtiques, com el qüestionament d'un model de desenvolupament que no té en compte les cures. O els processos d'involució democràtica, especialment a partir de la crisi econòmica de 2008-2012, que han derivat en cops d'estat ben recents a l'Amèrica Llatina i a l'Àfrica, o a lideratges autoritaris com els de Trump als Estats Units, Bolsonaro al Brasil o Orbán a Hongria.

Diversitat d'intensitats, de formats i d'àmbits de l'EpCG

L'EpCG es duu a terme amb formats i intensitats molt diversos. Quan parlem d'intensitat, ens podem referir tant a l'espai com al temps i la quantitat de recursos desplegats per dur-los a terme.

En un extrem i altre d'aquest nivells d'intensitat possibles, podríem trobar, per exemple, un cartell per recaptar fons d'una ONGD per a una campanya determinada, i un centre escolar que vol incorporar l'EpCG al seu projecte educatiu, mitjançant formació del professorat, adaptació curricular, col·laboració amb ONGD de l'entorn del centre, etc. Activitats puntuals enfront a accions més perllongades en el temps, però totes necessàries. Aquestes intensitats diferents condicionen els formats en funció dels objectius: des de material gràfic o expositiu, còmics, tallers,

conferències, programes educatius, documentals... Tot allò que permeti comunicar, informar, sensibilitzar i conscienciar per a la transformació social.

Pel que fa als àmbits en què s'insereixen aquestes accions, són tres:

- **L'educació formal**, entesa com l'educació reglada, normalment orientada a l'obtenció d'un títol, amb un currículum regulat per les autoritats educatives, amb diferents edats i nivells. Hores d'ara, la presència de l'EpCG als centres educatius depèn més de la voluntat dels docents, acompanyats per la intervenció d'ONGD que hi fan tallers i altres activitats puntuals, que de l'administració educativa.
- **L'educació no formal**, no vinculada directament a l'obtenció d'un títol, però sí a objectius propis i definits, per exemple, en l'àmbit de la formació. Aquí hi podem emmarcar des de formació específica per a docents o activistes fins a tallers impartits per ONGD en el marc de l'acció que despleguen. Activitats en espais que bé poden ser institucionals o socials, però sense la rigidesa de l'educació formal.
- **L'educació informal**, que inclouria totes aquelles accions que, a més de la seva intencionalitat pedagògica, tenen la capacitat d'ensenyar-nos coses, de despertar en un moment donat la nostra consciència, per exemple, quan miram un reportatge a un diari o a la televisió sobre el paper de les dones a les comunitats indígenes o la història d'un menor migrant arribat en pastera a Formentera. Parlaríem, sobretot, de la tasca que, amb més o menys encert, desenvolupen els mitjans de comunicació, per exemple.

Realitat i reptes de l'EpCG

En general, i aquest és també el cas de les Illes Balears, la major part d'accions d'EpCG es despleguen sobretot des de l'educació no formal, tot i que de vegades aquestes accions, com hem indicat, les duguin a terme les ONGD en un àmbit formal com és l'escola o qualsevol centre educatiu.

Atès que l'actor principal de l'EpD són les ONGD i que han estat afectades, els darrers anys, tant per la reducció dels **pressuposts**

públics de cooperació (a nivell micro) com sobretot pel **retrocés de tot allò col·lectiu** de la mà de l'individualisme i la fragmentació social (a nivell macro), les accions d'EpCG també n'han resultat afectades. Una societat democràtica necessita una societat civil organitzada, que treballi per a una ciutadania activa i compromesa, i les ONGD, com a part dels moviments socials i les accions d'EpCG hi tenen un paper clau. Aquest protagonisme els darrers anys ha estat reduït i, més recentment, fins i tot qüestionat, per exemple, amb la criminalització que s'ha fet del rescat de persones a la Mediterrània per part d'ONGD com Open Arms. La pandèmia global COVID-19 ha reactivat la solidaritat ciutadana, però sempre hi ha qui en temps de crisi aprofita per assenyalar els col·lectius més desafavorits com a responsables, i aquest també és un dels terrenys en els quals l'EpCG ha de ser present: la prevenció dels **discursos d'odi**.

Per altra banda, un dels reptes que té l'EpCG és la seva plena **inclusió en l'educació formal**, sense comptar les intervencions puntuals de les ONGD. Cal que els projectes educatius de centre i la normativa dels currículums s'encaminin a l'objectiu d'una educació, amb tot el que això implica: des de la formació dels docents, a la revisió dels textos i materials educatius, i fins i tot l'organització escolar, perquè sigui més democràtica i estigui articulada amb l'entorn social. En l'àmbit universitari, i a través de la cooperació universitària al desenvolupament (CUD) i els organismes que la despleguen —com en el cas de l'OCDS a la UIB—, també hi destaquen les accions d'EpCG, com aquest mateix curs o moltes altres activitats que es duen a terme.

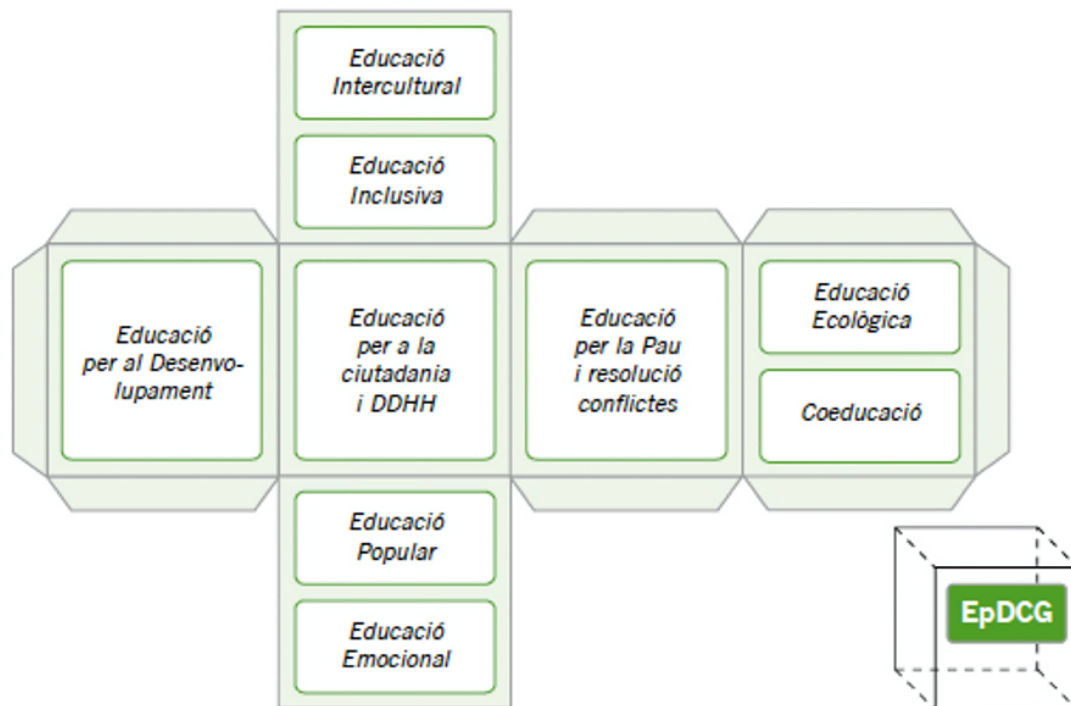
Els canvis constants tant en el món de la cooperació al desenvolupament com en la geopolítica fan que la **formació** sigui un altre dels reptes (a més d'un camp d'intervenció específic) de l'EpCG. Sobretot amb la perspectiva de reforçar les capacitats dels actors de la cooperació, des de les ONGD mateix als grups de base de les comunitats, passant per les treballadores i els treballadors de les administracions públiques, que també tenen la possibilitat d'esdevenir agents de canvi i compartir coneixements en àrees especialitzades, entre el Sud i el Nord Globals.

Finalment, i justament perquè dèiem que hi ha hagut molts canvis tant en la geopolítica com en els instruments de la cooperació, cal que, a més d'avaluació (que se n'ha fet i se'n fa), es reforci la recerca en matèria de cooperació, que també entraria en les

funcions de l'EpCG. Aquesta recerca hauria de ser no solament una qüestió purament universitària o acadèmica, sinó de sistematització en comú de les pràctiques acumulades pels actors de la cooperació al llarg dels anys, per construir un coneixement compartit que justament permeti millorar-les i fer una cooperació i també una EpCG més pertinent i amb més impacte, en línia amb la convocatòria de recerca d'impacte social aplicada al desenvolupament humà sostenible en el context de la COVID-19, impulsada per l'Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat (OCDS).

Enfocaments complementaris a l'EpCG

L'EpCG comparteix bona part de les seves característiques i objectius amb altres enfocaments pedagògics, que també persegueixen la transformació social. Enfocaments que tenen en comú qüestions com el desenvolupament sostenible, els drets humans, el valor de la diversitat o la participació i el diàleg, entre moltes altres.

[Enfocaments complementaris a l'EpD. Aguado 2011, 21]

Per això, és estratègic que les iniciatives d'EpCG, que tampoc no són ni molt menys majoritàries ni en l'educació formal ni en l'acció social, cerquin complementarietat amb aquests tipus d'enfocaments, com l'educació per la ciutadania i els drets humans, l'educació per la pau i la resolució de conflictes, l'educació ecològica, la coeducació, l'educació intercultural, l'educació inclusiva, l'educació emocional, o fins i tot propostes ben arrelades al Sud, com l'educació popular. Totes impliquen metodologies i accions que sempre poden sumar efectivitat a qualsevol acció d'EpCG en el marc de processos socioeducatius més amplis.

Comunicació, ètica i EpCG

Per acabar aquest apartat, hem de tenir en compte que un dels àmbits en els quals s'ha avançat més els darrers anys és el de la **comunicació**. Vivim, com diu [Manel Castells](#) (2009), en la societat de la comunicació, però no hem d'oblidar que la comunicació és també una eina de construcció de poder i del poder. La cooperació i l'EpCG no hi són alienes.

És evident que les accions de l'EpCG han de ser comunicades perquè tinguin incidència, i, per tant, han de ser presents a l'avantguarda dels instruments de comunicació que tenim l'abast (des del mitjans de comunicació convencionals, com la premsa, ràdio, televisió, a les xarxes socials, com Facebook, Twitter o Instagram), així com fer servir les tècniques de màrqueting social necessàries perquè els missatges que es volen transmetre arribin. Però aquí també apareixen qüestions ètiques i deontològiques que ens hem de plantejar.

Per una banda, a més de qüestions legals com la protecció de les dades personals, l'ús d'imatges que poden ferir la sensibilitat, moltes vegades fins i tot utilitzant menors d'edat, és una pràctica molt freqüent en el món de la cooperació i l'EpCG. Encara que es pugui fer amb l'objectiu més lloable, ens hem de qüestionar si això és correcte, i, de fet, molts agents de cooperació ja s'ho han plantejat i han elaborat manuals i codis deontològics sobre el tema, com el de la [Federació Catalana d'Organitzacions per la Justícia Social \(FedeCat\)](#), que conté recomanacions i pautes sobre com cal manejar tant textos com imatges. O, en el cas de les Illes Balears, el Fòrum de Comunicació,

Educació i Ciutadania, impulsat per Enginyeria sense Fronteres, que promou una comunicació i educació responsables i integradores.

Per l'altra, també hem de prestar atenció a l'ús interessat que moltes multinacionals i entitats financeres fan dels missatges i codis de l'EpCG, quan incorporen valors com la solidaritat, el compromís o, fins i tot, la «revolució» a les seves campanyes publicitàries, amb l'únic objectiu de rentar la seva imatge. Moltes vegades, a més, aquestes empreses instrumentalitzen aquests missatges —que es coneixen com a *green washing* 'rentat verd' o *social washing* 'rentat social'— per amagar les seves males pràctiques, sovint extractives i espoliadores dels recursos dels països més empobrits. Des de l'EpCG hem de ser molt crítics amb aquestes campanyes, atès que justament són potenciades, per exemple, per part dels grans bancs, justament quan minva la confiança de la població en les seves pràctiques, com és el cas de la banca amb la inversió en armament o els desnonaments.

En definitiva: no tot val en el món de l'EpCG, per lloables que puguin ser els seus objectius.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Referències bibliogràfiques

ABRIL, D. (2015). [Educación, ciudadanía y complejidad: miradas desde la ecopedagogía](#). Diálogo Andino. Universitat de Tarapacá.

AGUADO, G. (coord.) (2011). [Educació per al desenvolupament i la ciutadania global \(EpDCG\). Marc teòric de referència per a la seva integració en contextos educatius](#). InteRed.

CASTELLS, M. (2009). [Comunicación y poder](#). Alianza.

ERRO, J. (2002). [Comunicación, Desarrollo y ONGD](#). Hegoa.

FUHEM (2018). *Educar para la transformación ecosocial. Orientaciones para la incorporación de la dimensión ecosocial al currículo*. FUHEM.

LaFedeCat (2014). [Codi ètic i de conducta](#) (web)

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Bibliografia / Recursos

[Accions d'EpD/EpCG/EpTS impulsades per l'Oficina de Cooperació al Desenvolupament \(OCDS\) de la UIB.](#)

[Banc de recursos sobre ciutadania global del Fons Menorquí de Solidaritat i Cooperació.](#)

[Catàleg d'activitats de sensibilització del Fons Mallorquí de Solidaritat i Cooperació.](#)

[Discursos d'odi: què són i com podem prevenir-los des de l'educació.](#) Material audiovisual de l'OCDS en format de diàleg entre l'activista Míriam Hatibi i David Abril sobre discursos d'odi.

[El Aula Revuelta.](#) Exemple de portal cooperatiu de recursos sobre educació per a la transformació social a l'aula.

[Guia d'activitats educatives i recursos per a la ciutadania global,](#) editada per la Direcció General de Cooperació del GOIB, amb activitats i recursos oferts per ONGD de les Illes Balears.

[Guia didàctica «Haciendo educación para el desarrollo»,](#) elaborada per l'Agència Asturiana de Cooperació al Desenvolupament.

[Reeducándonos en educación para el desarrollo: formulación de proyectos.](#) Manual elaborat per la Fundación

para la Cooperación APY - Solidaridad en Acción i l'AECID, orientat a la formulació de projectes d'EpD amb l'enfocament del marc lògic.

[Col·lecció UIB Càmera i Cooperació.](#) Material audiovisual sobre cooperació emmarcat en els programes de mobilitat de l'OCDS.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

6 3.Educació per a la ciutadania global, moviments socials i ciutadania

Presentació

En aquest apartat tractarem la importància dels moviments socials en la construcció d'una ciutadania crítica i en la transformació social a través de la participació. Aquest és un actor social ben important en qualsevol moment i context, però especialment en temps de pandèmia i de crisi de la democràcia.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Objectius específics

Conèixer i valorar el paper dels moviments socials en la societat actual

Situar els moviments socials en relació amb la societat civil i la resta d'actors socials

Relacionar l'EpCG com a eina fonamental d'acció de la ciutadania i els moviments socials

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Continguts

EpCG, moviments socials, democràcia i ciutadania

Com hem vist als apartats anteriors, l'EpCG és una eina lligada no solament al món de la cooperació en sentit estricte, sinó sobretot als moviments socials. Recordem que si avui en dia existeix una mínima estructura institucional de cooperació, unes polítiques públiques de cooperació per al desenvolupament, ha estat gràcies a la tasca dels moviments socials i de les ONGD, que als anys 90 es varen mobilitzar per reivindicar que justament els governs es comprometessin a destinar un 0,7 per cent dels recursos a la cooperació amb els països del Sud.

Però, què és un moviment social? Ho intentarem explicar a partir d'aquest triangle, que no deixa de ser una metàfora (geomètrica, això sí!), per explicar com funcionen, com s'articulen, les societats democràtiques.

Les societats democràtiques funcionen per contrapesos. No és només que al si de l'Estat hi hagi d'haver contrapesos, com defensava Montesquieu amb la seva teoria sobre la separació de poders (executiu, legislatiu, judicial), sinó que hi ha d'haver contrapesos en el conjunt de la societat. La societat està formada pels tres vèrtexs del triangle:

- En primer lloc, el mercat, que seria bàsicament el món de les empreses, petites i grosses, la banca, les finances... En definitiva, el poder econòmic, que en el moment històric actual està de cada vegada més concentrat i actua com a lobby.

- En segon lloc, els poders públics, l'Estat en sentit ample, en els diferents nivells institucionals i serveis públics que desplega: des de l'ONU, la UE, el Regne d'Espanya, les comunitats autònomes, consells insulars, ajuntaments..., fins al centre de salut o l'escola del barri.
- En tercer lloc, la societat civil organitzada, com a expressió de la pluralitat de la societat a través d'organitzacions de tota mena, que representen l'amalgama heterogènia d'interessos que és la ciutadania moderna. En la societat civil organitzada trobam els moviments socials, que comprenen aquelles organitzacions o moviments (en un sentit més informal, no tan clàssic d'organització) que treballen, des de vessants diferents, clarament per i per a la transformació social. Bona part de les ONGD formen part de moviments socials més amplis i hi comparteixen les àrees temàtiques principals de la cooperació o l'EpCG: els drets socials, l'ecologisme, la igualtat de gènere...

Dit d'una altra manera, l'EpCG és **una de les eines dels moviments socials per fer de contrapès i garantir l'equilibri democràtic**, i té la missió de defensar aquells col·lectius i sectors menys visibles davant el poder econòmic i el poder polític. L'EpCG, en tant que genera consciència social i compromís ciutadà, reforça els moviments socials i el vèrtex de la societat civil organitzada.

Convé destacar, doncs, que **els moviments socials són independents del poder polític i de l'econòmic**, tot i que s'influeixen mútuament, tant per les coses positives com per les negatives. Per exemple: un Estat pot recollir propostes i reivindicacions dels moviments socials, i convertir-les en una política pública o un servei públic, com va passar amb la creació de les estructures governamentals de cooperació a partir de la reivindicació del 0,7 per cent, o com va passar després del 15M, quan molts de partits i institucions aprovaren limitacions de mandats en els càrrecs públics. De la mateixa manera, les empreses poden veure una oportunitat de negoci en allò que plantegen els moviments socials o en alguns dels seus missatges o propostes, com han fet, per exemple, algunes multinacionals, que venen camisetes amb lemes com «Som feminista» o «Revolució», fabricades a països empobrits i en condicions d'explotació laboral... Però els moviments socials també poden perdre l'autonomia, si depenen massa del finançament de les administracions a través de subvencions o del patrocini d'empreses privades; o si

s'alineen amb els interessos d'uns o d'uns altres, amb el perill de perdre el seu sentit de canvi social.

És una tensió permanent entre els tres vèrtexs del triangle que ens permet explicar com funciona la societat avui, o comparar societats diferents en funció del pes que té cada un d'aquests elements. Per exemple, en les dictadures, l'Estat sol tenir més pes que la societat civil (que sol tenir prohibit organitzar-se, com passa a la Xina), i, a més, el poder polític sol estar alineat amb l'econòmic. També hi ha, en canvi, societats democràtiques, com els Estats Units, en què el mercat és prou fort en relació amb l'Estat, cosa que explica que molta gent quedi fora del sistema de salut, per exemple, però on la societat civil organitzada és important, tot i el pes de l'individualisme.

En general, però, tant el poder polític com el mercat solen veure la societat civil organitzada, al marge de la retòrica de l'anomenada «governança», com un problema o fins i tot com una amenaça, atès que els pot fer modificar l'agenda de prioritats o controlar allò que es fa des del poder. De fet, **l'EpCG és, de la mà de la societat civil organitzada, una eina d'incidència política important,** que pot fer, com fan a la seva manera els lobby empresarials, que determinats temes puguin ser considerats o no prioritaris per l'opinió pública i, per tant, passar a formar part o no de les agendes polítiques.

Perquè els moviments socials tinguin pes en el conjunt és imprescindible que hi hagi una ciutadania crítica, compromesa i organitzada. A més, com hem assenyalat anteriorment, vivim en un món globalitzat i és ben necessari que aquesta ciutadania tingui una visió global i s'articuli globalment amb altres xarxes de ciutadans, ciutadanes i moviments d'arreu, com es va començar a fer a partir del I Fòrum Social Mundial, celebrat l'any 2001 a Porto Alegre (Brasil). El **Fòrum Social Mundial (FSM)**, que es fa anualment des de llavors i de vegades de manera descentralitzada, és una trobada de moviments socials, intel·lectuals i activistes tant del Sud com del Nord Global, que va sorgir amb l'objectiu de defensar un altre model de globalització que prioritzi les persones i els drets socials, en contraposició al Fòrum Econòmic Mundial de Davos, que representa el costat més fosc del capitalisme financeritzat. El FSM pretén construir un món basat en la justícia social i ambiental, l'economia social, la participació democràtica i el reconeixement de dignitat igual per a tothom.

Més concretament, cal tenir en compte que **els moviments socials són una gran escola d'aprenentatge de ciutadania**. Primer, perquè, d'entrada, el gruix de l'EpCG, encara que les administracions i l'educació formal facin la seva part, la despleguen els moviments socials i molt especialment les ONGD. Segon, perquè, tot i que una de les funcions dels centres educatius (incloses, també, les universitats) és construir ciutadans i ciutadanes crítics, autònoms i, fins i tot, globals (de fet, l'OCDE ha introduït la «competència global» en la seva avaluació periòdica de les competències educatives), qüestions i valors fonamentals, com l'anàlisi crítica de la realitat, la cooperació, la participació, la democràcia, la solidaritat, etc., on s'aprenen més fàcilment és en espais col·lectius a partir de l'experiència personal i col·lectiva... Aprenem a ser solidaris i solidàries no solament perquè ens ensenyin que hi ha gent que té més necessitats que nosaltres o que hi ha injustícies, sinó perquè traslladam aquesta solidaritat a la pràctica, compartim amb altres allò que tenim, perquè ens emocionam amb altres transformant una situació social concreta...

Per això, l'EpD i els moviments socials, que, a més, actuen a contracorrent en una societat de cada vegada més individualista en la qual allò que és col·lectiu està en retrocés, formen un tàndem que permet construir una ciutadania, una societat i una democràcia més fortes.

Impactes de la globalització sobre la ciutadania

La globalització com a fenomen històric que marca la realitat que vivim ha tingut uns impactes directes sobre la manera com la ciutadania és concebuda, però també afecta els processos educatius, com podem veure a la taula següent (Abril, 2015):

Figura 1. Impactos de la globalización sobre la ciudadanía y la educación (elaboración propia).

Impactos de la globalización	Cómo afecta a la ciudadanía	Repercusiones en educación para la ciudadanía
1. Crisis de representatividad de la democracia. Estado y sociedad civil retroceden frente a los mercados.	<i>Desafección de la ciudadanía respecto del Estado y la política, incluyendo las instituciones de la sociedad civil.</i>	<i>Cuestionamiento de los sistemas educativos, considerados como "servicios". Pérdida de referentes políticos y, por tanto, de modelos ciudadanos.</i>
2. Creciente diversidad como fruto de las migraciones y cambios culturales.	<i>Ciudadanía multicultural, actitudes de rechazo a la inmigración, xenofobia, nuevas subcategorías de ciudadanos y ciudadanas.</i>	<i>Dificultades para trabajar en la diversidad. Contradicciones entre el sentido "igualador" de la educación y la tendencia a la "homogeneización" cultural.</i>
3. Influencia de los medios de comunicación y las nuevas tecnologías de la información.	<i>Exceso de información y complejidad condicionan y dificultan la comprensión de la realidad.</i>	<i>Compartimentación del conocimiento incompatible con la interdependencia y la complejidad. Pérdida de influencia como espacio de socialización frente a los medios de comunicación.</i>
4. Crisis ambiental: consumo de recursos insostenibles e impactos ambientales como el calentamiento global.	<i>Lo privado se convierte en un ámbito político, de responsabilidad: sentido político del consumo.</i>	<i>Educación y sociedad incapaces de corregir la deriva de los ciudadanos/as como consumidores/as.</i>
5. Ética individualista: tener más que ser (...).	<i>Ruptura de las solidaridades tradicionales y modelos sociales contradictorios.</i>	<i>Individualismo y pérdida de solidaridad chocan con valores asociados a la ciudadanía. No solo la escuela, sino otros espacios de construcción de ciudadanía, como la sociedad civil, se desmoronan.</i>
6. Pérdida de territorialidad de los espacios de pertenencia.	<i>La gente no se identifica con la "polis" y surgen nuevas identidades y espacios de pertenencia, como las comunidades virtuales (...).</i>	<i>Redefinición del contexto educativo y del espacio público y privado. Confusión entre lo local y lo global. Pérdida de significatividad.</i>
7. Crecimiento de la pobreza y la desigualdad, tanto en el Sur como en el Norte.	<i>Sin la disposición de unas mínimas condiciones materiales no se puede desarrollar la ciudadanía.</i>	<i>Sin equidad no es posible garantizar ni el éxito ni el carácter inclusivo de la educación</i>
8. Feminización de la pobreza.	<i>Las mujeres empeoran sus condiciones de vida tanto en el Sur como en el Norte y retroceden en términos de poder.</i>	<i>Retroceso de la coeducación. Igualdad de género ocupa un lugar secundario en la educación para la ciudadanía.</i>

Un primer impacte és justament la crisi de la democràcia, a causa de l'enfortiment del vèrtex del mercat (tornant al triangle) en detriment dels poders públics i la societat civil. Això ens ha menat a una crisi de representativitat i de desconfiança en la política, però també a la implicació ciutadana, que és percebuda com una qüestió prescindible, perquè «tanmateix» no hi ha res a fer, les coses no es poden canviar... Quantes vegades no hem sentit dir aquesta sentència?

Una segona qüestió té a veure amb la multiculturalitat i el maneig de la diversitat: als països rics, els ha anat bé mentre extreien recursos dels països del Sud, però han entrat en pànic quan persones migrants —moltes vegades provinents de les antigues colònies, país per país—

han vingut a viure i treballar aquí i les nostres societats han esdevingut multiculturals. Les maneres d'organitzar la societat i l'Estat, fins i tot els sistemes educatius, estaven pensades per a una societat suposadament homogènia (que no ho era, perquè, fins i tot en el nucli social més petit, hi ha diversitat). Això és una font de conflictes ben actual, que va des d'una política de fronteres contrària als drets humans, com ara l'increment sense precedents del racisme, que és una de les temàtiques de l'EpCG, justament amb la promoció de la interculturalitat com a paradigma de societat inclusiva, que reconegui i valori positivament la diversitat.

També es fa difícil per a molta gent poder mirar la realitat amb les «ulleres» d'un món globalitzat, on allò que és local està connectat amb allò que és global, és a dir, amb allò que passa a altres llocs del món. En general, la població no relaciona, per exemple, que l'altra cara de l'adquisició d'un article de consum determinat tingui a veure amb les condicions socials, laborals, etc., d'una persona o una comunitat que viu a l'altre extrem del globus terraquí... **L'EpCG, en aquest sentit, pot i ha de ser una eina per alfabetitzar en un sentit glocal, facilitant la comprensió del món:** si no l'entendem, és molt difícil que el vulguem canviar.

Les **desigualtats socials**, que els darrers anys han augmentat tant al Sud com al Nord Global, també representen una amenaça, atès que sense equitat és difícil que la ciutadania pugui ser exercida en unes mínimes condicions. Per això, l'EpCG també s'ha de desplegar en el terreny de la denúncia d'aquestes desigualtats socials (de classe, gènere, raça/ètnia) amb vocació d'inclusivitat i de ciutadania global.

Tots aquests impactes de la globalització sobre la ciutadania ens ofereixen, doncs, algunes pistes sobre les temàtiques que una EpTS hauria d'incorporar.

Els moviments socials en temps de pandèmia i el paper de l'EpCG

La gran crisi de 2008-2012 va afeblir els moviments socials, perquè, en línia amb el que hem indicat anteriorment, la ciutadania s'ha afeblit i la població s'ha precaritzat, cosa que afecta, per exemple, moviments

socials històrics, com ara els sindicats, que de cada vegada tenen més dificultats per fer la seva feina; uns entrebanys que ja tenien en el marc d'una globalització amb empreses transnacionalitzades (quan la mà d'obra està localitzada), i ara encara més, amb la desregulació de les condicions laborals. Lideratges autoritaris com els de Trump, Bolsonaro, etc., són el reflex de la crisi d'un sistema capitalista que assenyala que la democràcia és de cada vegada més prescindible per als seus objectius.

Altres moviments socials han ressorgit (ja existien) amb força, especialment el feminisme (o feminismes, perquè parlem d'un moviment molt plural, d'un moviment de moviments). El moviment feminista ha agafat impuls els darrers anys, especialment des de la vaga feminista mundial proposada des d'Amèrica Llatina el 2018, i que es fa a tot el món cada 8 de març de llavors ençà. Les pràctiques d'EpCG poden aprendre molt, tant de les maneres de fer com de la incidència que ha tingut el feminisme, a partir de valors com la cooperació i la complementarietat en la seva organització (com diem, és un moviment molt plural), la sororitat (que és una forma renovada de solidaritat de gènere), la resiliència (perquè les dones continuen essent víctimes de la violència física i estructural del sistema, però, tot i això, resisteixen i s'organitzen), l'arrelament al territori i a les comunitats, des d'una idea de les cures que transcendeix l'espai domèstic. Aquesta darrera qüestió, la de les cures, també ha esdevingut un dels elements d'impugnació principals d'un sistema que és del tot insostenible, tant pel que fa a les desigualtats socials com a la destrucció del medi ambient... I ni el poder polític ni sobretot el poder econòmic no poden suportar que les feministes proposin, per una qüestió de justícia i de sentit comú, que les feines de cures siguin reconegudes i se'ls atorgui un valor també econòmic, cosa que desmuntaria els fonaments patriarcals sobre els quals s'ha aixecat l'edifici del sistema capitalista.

No és estrany, doncs, que en temps de pandèmia, tot i que podem identificar que hi ha hagut una certa reactivació de les solidaritats (si més no, localment), amb iniciatives com els grups de suport mutu, les feministes i altres col·lectius i moviments socials han estat i estan en el punt de mira dels discursos d'odi de l'extrema dreta. Discursos que augmenten i que moltes vegades són normalitzats i replicats pels mitjans de comunicació i sobretot les xarxes socials, i que xoquen de ple amb el plantejament de l'EpCG: de fet, moltes vegades desfan el

camí avançat durant anys en defensa de la diversitat i el respecte per tots els éssers humans, independentment de la seva condició.

En aquest context, una de les eines que el poder fa servir són les notícies falses (fake news), que inunden les xarxes socials per atacar tant els col·lectius més vulnerables (per exemple, les persones migrants o refugiades) com les persones o col·lectius que les defensen. Són, en definitiva, qüestions que l'EpCG ha de tenir en compte i que ha d'incorporar a la seva agenda de la mà dels moviments socials, teixint aliances amb totes les organitzacions que defensin la convivència social i els drets humans.

Vivim en un context d'emergència tant social com ecològica, que convida l'EpCG a fer-se tota una sèrie de preguntes que haurien de donar peu a revisar les pràctiques educatives i de sensibilització que es desenvolupen:

— Com podem reprendre el sentit de la vida enmig de tanta incertesa?

— Què podem fer per preservar la vida, en el sentit més ampli?

— Quin tipus de ciutadania —activa, responsable, ecològica, compromesa...— és necessària per intuir horitzons d'esperança?

— Què podem fer perquè la situació dels països del Sud Global no quedi encara més invisibilitzada que abans de la pandèmia?

— Què pot aportar l'educació per al desenvolupament en moments així, en coherència amb el seu objectiu transformador?

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Referències bibliogràfiques

ABRIL, D. (2015). [Ciudadanía, educación y complejidad: miradas desde la ecopedagogía](#). *Diálogo Andino*. Universitat de Tarapacá.

ALGUACIL, J. (2003). Ciudadanía, ciudadanos y democracia participativa. Fundación César Manrique.

IBARRA, P., MARÍN, L. I MARQUÈS, M. (2004). *Al voltant de moviments socials*. Universitat de Lleida.

PONT, J. (1999). [A què ens referim quan parlem de moviment social? Com podem analitzar-ho?](#) *Revista Catalana de Sociologia*, 8, 43-64.

TNI/Fuhem Ecosocial (2018). [Estado del poder 2018](#). TNI/Fuhem Ecosocial.

AA. VV. (2009). [Movimientos sociales, hoy: de lo local a lo global](#). FUHEM.

AA. VV. (2013). [Crisis, movimientos sociales y transformación social \(monogràfic\)](#). *Educación social: Revista de intervención socioeducativa*, 55.

AA. VV. (2017). [Els moviments socials transformen el món](#). *Dones. Revista de l'Associació de Dones Periodistes*, 47.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Bibliografia / Recursos

[Coordinadora d'ONGD de les Illes Balears](#). Federació que agrupa el gruix d'entitats que treballen en l'àmbit de la cooperació i l'EpD a les Illes Balears.

[EAPN-Xarxa d'inclusió](#). Web de la xarxa d'entitats que lluiten contra la pobresa i l'exclusió social a les Illes Balears, connectades també amb la xarxa espanyola i europea d'ONGD que treballen en el mateix camp.

[Fòrum Social de Mallorca](#). Portal del FSM de Mallorca, connectat amb el Fòrum Social Mundial, entre d'altres, amb el darrer que ha tingut lloc, de manera virtual, a Barcelona el 2020: [Fòrum Social Mundial de les Economies Transformadores](#), de caràcter temàtic i en el qual també varen participar xarxes locals de les Illes Balears, com el REAS i el Mercat Social.

[La vida al centre](#). Web que agrupa les entitats i propostes entorn al manifest amb la mateixa denominació, sorgit a partir de la pandèmia. Moviment per a una transició ecosocial.

«[Los movimientos sociales en la crisis del sistema mundo](#)». Conferència de Raul Zibechi a la Universitat del Cauca (Colòmbia) el 2014. Disponible a YouTube.

Movimientos sociales: cambio social y participación ciudadana. Documental elaborat per la UNED (2002).
Disponible a YouTube.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

**4. Desaprendre allò que s'ha après:
la dimensió intercultural de l'educació
per a la ciutadania global**

Presentació

En bona mesura, l'EpCG i les accions que s'hi vinculen impliquen transmetre uns coneixements i valors determinats, els quals, a més de les bones intencions, mereixen ser revisats tenint en compte que les desigualtats que assolen el món no són únicament socials i econòmiques, sinó també epistemològiques. La nostra visió del món és eurocèntrica i també sol menystenir els coneixements generats en el Sud Global, una qüestió que hem de tenir en compte per avançar envers una societat intercultural.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Objectius específics

Abordar críticament els sabers occidentals i eurocèntrics

Conèixer i valorar l'aportació de les epistemologies del Sud

Situar les epistemologies del Sud i algunes de les eines que se'n deriven, com el diàleg de sabers, com a eines de l'EpCG

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Continguts

Les epistemologies del Sud

En aquest apartat, partim de la idea que, si l'EpCG ha de ser transformadora, ha de tenir en compte el coneixement i les reflexions crítiques produïdes al Sud, que qüestionen la nostra manera convencional de veure i entendre el món, ja que també condiciona les nostres accions.

Per tant, aquí defensam que tan important com aprendre amb l'EpCG és **desaprendre** moltes coses que ja tenim assumides, començant per la idea de **coneixement** que solem manejar. És una concepció del coneixement reduccionista i esbiaixada, perquè, a més d'haver-hi uns països empobrits i invisibilitzats, també hi ha uns pobles, cultures, col·lectius que no situam en la mateixa categoria que el «nostre» coneixement. Eduardo Galeano (2009) ho expressa molt bé en aquest fragment de *Las Venas Abiertas de América Latina*, quan afirma que:

«La cultura dominante admite a los indígenas y negros como objetos de estudio, pero no los reconoce como sujetos de historia: tienen folklore, no cultura; practican supersticiones, no religiones; hablan dialecto, no idiomas; hacen artesanías, no arte».

No és un relat solament, en aquest cas, sobre les comunitats indígenes, sinó sobre tots aquells pobles que ni tan sols tenen la

categoria de «civilització», entre altres coses perquè la construcció de la modernitat occidental i el positivisme varen situar els seus sabers com un coneixement «no vàlid».

Per això, una de les coses que critiquen les **epistemologies del Sud** és que una part importantíssima del coneixement mundial és menyspreat o ignorat —especialment, el que prové del Sud Global—, sobretot perquè hem subhumanitzat una part de la humanitat.

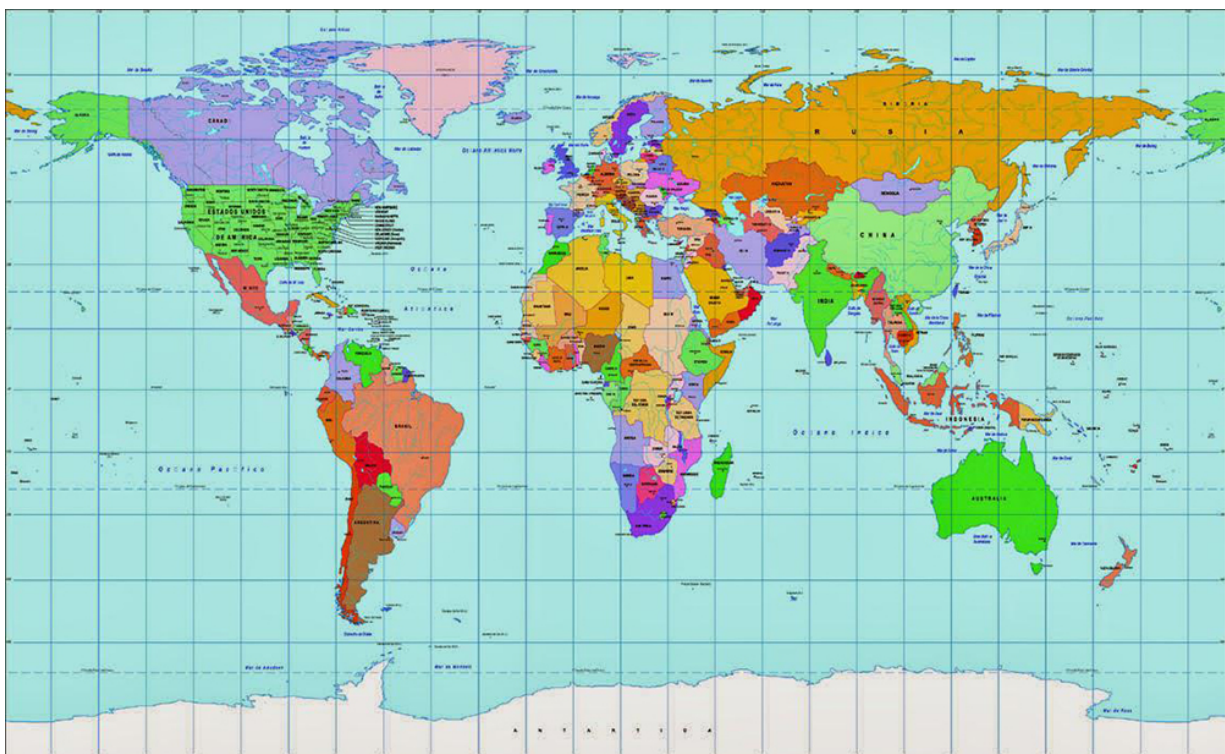
Què vol dir això? Boaventura de Sousa Santos, un dels precursors de les epistemologies del Sud, parla d'una **línia abissal** o abismal com a metàfora per representar un pensament dominant que ha negat i subalternitzat bona part de la humanitat, la seva existència i els seus sabers.

Àfrica seria un dels grans exemples del que representa estar a un o altre costat de la línia abissal: tot un continent silenciats i subalternitzats en la història fins als nostres dies. Viure o haver nascut a un o altre costat de la línia és determinant en el passat, el present i el futur de les persones i els pobles, perquè néixer a l'altre costat de l'abisme, a qualsevol punt del Sud Global, implica enfrontar-se a la dominació, exclusió i subordinació en les seves múltiples expressions. Els milers de persones que moren cada any a l'Àfrica a causa de pandèmies, guerres o intentant fugir-ne són invisibles als nostres ulls, com si aquelles vides no tinguessin el mateix valor que les vides blanques. Perquè, la representació hegemònica d'Àfrica no parla, per exemple, de la biblioteca de Tombuctú, a Mali, que va estar a punt de ser destruïda fa pocs anys per l'acció terrorista? Una biblioteca al cor d'Àfrica que ha resistit al colonialisme i que allotja un dels llegats més importants de la història, equiparable a la biblioteca d'Alexandria, atès que Tombuctú va ser, al segle XV, un dels principals centres de producció científica i de coneixement del món... Perquè estam condicionats per una mirada colonial cap a l'Àfrica que persisteix, fins i tot en els imaginaris progressistes i en el món de la cooperació.

Per a les epistemologies del Sud, **el Sud no és solament un lloc geogràfic, sinó una metàfora de tot allò que ha estat exclòs i invisibilitzat en la història i les geografies.** Els exclosos en el Nord també són part del Sud Global: els barris empobrits, les persones excloses i víctimes de tota mena de discriminació i de processos de dominació, etc., són el Sud del Nord també a ca nostra.

Contra l'eurocentrisme

Parlant de geografies, el mapamundi més antic que es conserva és del segle XIII, basat en la geografia del ceutí Al-Idrisi, que es remunta al segle XI. Als mapes d'Al-Idrisi, molt diferents de la cartografia actual (eurocèntrica i nord-cèntrica), el sud és el nord i el nord és el sud. En canvi, a la projecció de Mercator, la més utilitzada als nostres dies, el nord és el nord amb Europa com a centre del món, i els territoris del sud són alterats perquè representin menys del que són, cosa que va intentar corregir la projecció de Peters... Com podem veure a les imatges, fins i tot la ciència, tot i la retòrica de l'objectivitat, també forma part de les desigualtats en el poder.

Mapa Mercator (el més habitual).

Projecció de Peters, que corregeix les proporcions dels continents ajustant-les a la realitat.

Mapa d'Al-Idrisi, segle XIII... Podeu identificar-hi les Illes Balears?

Tot això no és simple teoria, sinó una realitat que es manifesta en coses ben concretes de la nostra quotidianitat, com per exemple:

- Quan encara parlem del «descobriment» d'Amèrica, com si allà no hi hagués ningú quan hi va arribar l'expedició de Colom. Els llibres d'història en tots els nivells educatius (i, en bona mesura, també la celebració del 12 d'octubre com a Dia de la Hispanitat)

reprodueixen una mirada colonial de l'Amèrica Llatina. Què diuen els intel·lectuals del Sud Global sobre això? Diuen que el 1492 representa no només un encobriment i no un descobriment (en paraules d'Enrique Dussel) de la colonització, sinó el començament d'una jerarquia global i racial del sistema-món a partir del menysteniment, primer, dels pobles indígenes i, després, dels esclaus i esclaves víctimes del tràfic transatlàntic, l'inici de la deshumanització dels «altres» (Grosfoguel, 2014).

- Quan parlem de la «història universal» (fins i tot a la Universitat!) com si fos la història de tot el món, quan, en el millor dels casos, allò que s'ensenya és la història d'Europa, perquè la d'Àfrica o la d'Àsia sempre és en relació amb la colonització i la visió europea... Fins i tot fites d'aquesta història europea, com la Revolució Industrial, menystenen aspectes importants, com l'esclavitud o l'extractivisme de recursos a les colònies, sense els quals el sistema capitalista tal com el coneixem no hauria estat possible...
- Quan, tot i que el món és de cada vegada més multicultural, els llibres de text continuen reproduint estereotips de nins o personatges blancs, majoritàriament homes. Perquè les dones, també en la història i en la ciència, han estat invisibilitzades fins fa molt poc, i encara ara, i amb això comparteixen la subalternització que han patit els col·lectius del Sud Global.

Podríem posar molts més exemples d'això que se'n diu **eurocentrisme**, que són coses a les quals potser no donam importància, però que, com dèiem al principi, condicionen profundament la nostra visió del món, de com s'articula la realitat. Per això, les epistemologies del Sud defensen que no hi pot haver justícia global sense justícia cognitiva, és a dir, sense que, per una banda, canviem la manera d'entendre el món, de desaprendre allò que hem après, i, per l'altra, reconeguem els sabers d'altres pobles i cultures, especialment d'aquells col·lectius (dones, indígenes, etc.) que han estat gairebé esborrats de la història.

La dimensió intercultural de l'EpCG

En això consisteix la dimensió intercultural de l'EpCG: a treballar una ecologia de sabers que, a més d'incloure «la nostra visió» del que passa o del que són els pobles i col·lectius del Sud Global, també reculli una mirada construïda conjuntament, des d'un diàleg, la qual cosa implica, en primera instància, escoltar els altres, cercar la complementarietat de sabers i coneixements mirant de reduir l'abisme de partida.

Allò que és intercultural no implica caure en el relativisme, però sí establir un diàleg entre els sabers del Sud i del Nord que permeti, per exemple, **repensar grans qüestions, com el desenvolupament, la democràcia o els drets humans**, que han estat segrestades per una visió uniforme, subordinada a una racionalitat capitalista que prioritza l'obtenció de beneficis econòmics per sobre de qualsevol altra cosa... Una manera de pensar i actuar que ha estat en bona mesura «naturalitzada», però que no deixa de ser un invent relativament modern. Com el concepte de desenvolupament, assimilat com a creixement econòmic i acumulació de riquesa (i no de benestar social i qualitat de vida); o la democràcia, reduïda a procediments formals (com les eleccions), tot ignorant formes de democràcia popular que permeten la participació de les comunitats en la presa de decisions... O, fins i tot, els drets humans, quan, com diu també Boaventura de Sousa, «avui en dia la majoria de la humanitat ni tan sols és subjecte de drets humans, sinó objecte de discursos sobre el drets humans [...]». I si no, demanem-ho als milers de persones mortes a la Mediterrània, o als infants engabiats i separats de la família a la frontera entre Mèxic i els Estats Units...

Conceptes bàsics de les epistemologies del Sud (elaboració pròpia)

L'EpCG ha de facilitar aquest diàleg de sabers, el qual ens ha de permetre superar els estereotips i prejudicis, i també construir col·lectivament una nova noció de **dignitat humana**, que superi i amplii la concepció actual dels drets humans. Necessitam una concepció transcultural i mestissa dels drets humans que tingui en compte altres concepcions de la dignitat humana, com el *dharma* hindú —que, amb un plantejament més cosmològic, no separa la part (l'individu) del tot (la societat, la vida)—; la *umma* islàmica —que, més enllà d'interpretacions esbiaixades, atorga importància a allò comunitari per sobre de totes les altres coses—, o l'*ubuntu* africà, entès com la humanitat envers els altres...

Una noció interessant en aquest sentit, que permetria també revisar la idea hegemònica de desenvolupament, la trobam en el *sumak kawsay*, en la idea de «bon viure» (traduït del quítxua), de «vida en plenitud» amb els altres i amb la naturalesa, superadora de la idea de felicitat capitalista gairebé assimilada a l'acumulació de béns —i que tantes frustracions genera a la nostra societat!—,

una proposta que va ser incorporada fa uns anys a la Constitució d'Equador. Aquest text constitucional, a més, ha estat el primer del món a considerar la naturalesa com a subjecte de drets, en consonància amb les cosmovisions indígenes i amb un plantejament coherent del terme «sostenibilitat ecològica».

Cal cercar també una democràcia d'alta intensitat que permeti que el Sud i el Nord encarin conjuntament els reptes i incerteses de la societat actual, especialment en uns moments en què la pandèmia, per exemple, ha evidenciat la necessitat de resoldre col·lectivament els grans problemes del nostre segle i també la insuficiència de mecanismes de governabilitat i presa de decisions democràtiques d'abast global. En aquest sentit, les epistemologies del Sud també aporten el concepte de **demodiversitat**, entès com la recerca a partir del diàleg d'experiències que permetin reinventar la democràcia, perquè aquesta ens permeti, entre altres coses, encarar amenaces com el feixisme i la xenofòbia, que neguen la diversitat de les nostres societats i també de la democràcia i la convivència social.

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Referències bibliogràfiques

AGUADO, T. I DEL OLMO, M. (2009). [Educación intercultural. Perspectivas y propuestas.](#) UNED.

AGUILÓ, A. I ABRIL, D. (2020). [Pandemocràcia: una mirada al coronavirus desde las epistemologies del sur.](#) *Sopa de carpincho: ideas a un metro de distancia.* Instituto Democracia.

DUSSEL, E. (1994). [1492: el encubrimiento del otro: hacia el origen del mito de la modernidad.](#) UMSA.

GALEANO, E. (2009). *Las venas abiertas de América Latina.* Siglo XXI.

GROSFOGUEL, R. (2014). [Las múltiples caras de la islamofobia.](#) *De Raíz Diversa. Revista Especializada en Estudios Latinoamericanos*, I(1), 83-114.

SOUSA SANTOS, B. (2011). [Introducción: las Epistemologías del Sur.](#) *Formas-Otras: Saber, nombrar, narrar, hacer.* CIDOB

Universitat
de les Illes Balears

Oficina
de Cooperació al Desenvolupament
i Solidaritat OCDS

G CONSELLERIA
O AFERS SOCIALS
I ESPORTS
B DIRECCIÓ GENERAL
COOPERACIÓ

Bibliografia / Recursos

[Aula Intercultural](#). Portal de recursos sobre interculturalitat de la Federació de Serveis Pública de la UGT. Conté molt de material, articles i activitats al respecte.

[Convivexit](#). Web de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar de les Illes Balears. Té tota una carpeta de continguts sobre interculturalitat i educació adaptats al nostre context.

[EduAlter](#). Xarxa de recursos sobre educació transformadora i interculturalitat.

[Grupo INTER](#), de recerca en investigació intercultural.

[Intercultural Cities: Antirumours Global](#). Col·lecció de vídeos de l'Ajuntament de Getxo (Euskadi), una de les ciutats de la »xarxa antirrumors» compromeses en la lluita contra el racisme i les discriminacions.